

KURTULUŞ SAVAŞI, SAVAŞTA ATATÜRK, SAVAŞIN SONUÇLARI

Doç. Dr. Yavuz ERCAN

Kurtuluş Savaşı ve sonuçlarını ve bu savaşta Atatürk'ün önemini 15-20 sayfa içinde anlatma ve hatta özetini yapma olanağı yoktur. Bu nedenle, biz konunun kısa bir kronolojisini vermekle birlikte, daha çok, Kurtuluş Savaşı'nın başlangıç tarihi, sıcak savaşların hangi koşullar altında yapıldığı, bu dönem içinde yapılan savaşların neden ve sonuçları üzerinde durmaya çalışacağız (1).

Kurtuluş Savaşı'nı 19 Mayıs 1919 tarihiyle başlatmak genellikle bir gelenek olmuştur. Kurtuluş Savaşı'na bu tarihle başlamanın birkaç geçerli gerekçesi olmakla birlikte, daha çok duygusaldır.

Osmanlı İmparatorluğu toprakları sömürgeci-emperyalist Avrupa devletleri (2) tarafından paylaşılmak istenince ve yer yer işgallere başlanınca 19 Mayıs 1919'dan önce, silahlı ve silahsız, tek ve toplu halde direnmeler başladı. Bu direnmeleri şöyle değerlendirmek gerekir: Direnmeler, ya kişisel veya bölgeseldir. amaçları, ükeyi yalnız işgalden kurtarıp bağımsız kılmak ve Osmanlı İmparatorluğu'nu eskiden olduğu gibi devam ettirmektir. Direnmeler silahlı çarpışmadan çok, dernekler kurmak veya kongreler toplamak şeklinde olmaktadır. Doğuda ve Kafkasya'da "İslam Şura Hükümetleri" olarak ortaya çıkmışlardır. Bu dernek ve kongreleri bir merkezde toplama ve birleştirme girişimi, hatta eğilimi yoktur. Ayrıca, bunların direnme anlayışları da birbirinden çok farklıdır.

Ancak, yukarıdaki özellikleri taşıya bile, Mondros Ateşkesi'nden sonraki ilk ay içinde şaşırı ölçüde direnme hareketleri başlamış ve Mustafa Kemal'in devreye girişine kadar hemen hemen aynı düzeyde devam etmiştir.

Bu tip direnmelerden farklı olarak Yıldırım Orduları Grubu Komutanı Mustafa Kemal Paşa'nun, genel olarak işgal, özel olarak İskenderun'un İngilizler tarafından işgali konusunda Sadrazam İzzet Paşa ile telgraflaşması ve

(1) Konu ile ilgili pek çok yazın olduğu ve biz sorunu özet olarak ele aldığımız için genellikle dipnot vermeyeceğiz.

Kurtuluş Savaşı ve Atatürk hakkında, yabancı dilde, yurtdışında yayınlanan kitapların sayısı 1.500 cilt kadardır. Bununla kıyaslanınca, yurt içinde yapılan yayınlar hakkında bir fikir edinilebilir. Araştırmacılar ve genel olarak okuyucular, ayrıntılara inmek istediklerinde konuyla ilgili olarak "Atatürk Bibliyografyaları"na başvurabilirler. Biz bu yazımızı yazarken ana başvuru kitaplarımız "Büyük Söylev" in (Büyük Nutuk) çeşitli baskıları, Türk İnkilap Tarihi Enstitüsü'nün yayınladığı "Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri" ile "Tamim, Telgraf ve Beyannameler" i, Utkan Kocatürk ve Gothard Jaeschke'nin kronoloji kitapları ile Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı'nın yayınladığı "Türk İstiklâl Harbi" serisindeki kitaplar oldu.

(2) Bu devletler Rusya, Fransa, İtalya İngiltere ve özellikle İngiltere'nin kuklası durumunda bulunan Yunanistan'dır.

26 Kasım'da Yakup Şevki Paşa'nun Üç Vilayet'in (3) savunulmasını emretmesini, önemle belirtmek gerekir. Bunları daha sonraki günlerde daha çok sayıda kişisel ve bölgesel direnmeler izlemiştir.

Bütün bu direnmeler içinde, yalnız Mustafa Kemal'in düşüncesi ve inancı diğerlerinden farklıdır. O, Mondros Ateşkesi imzalanmadan çok önce, ülkenin işgalden, ancak yurt düzeyinde geniş ve birleşmiş bir direnme ve düzenli bir ordu ile kurtulacağına inanmaktadır. Kurtarılacak bu ülkenin yaşaması için de, teokratik Osmanlı düzeni yerine, laik ve çağdaş bir Cumhuriyet düzeninin getirilmesi gerektiği inancı ile doludur. Yaptığı konuşma ve yazışmalarda bu işi yapabilecek özellikleri taşıdığı kolayca anlaşılmalıdır. Örneğin, Yıldırım Orduları Grubu Komutanlığı'na atandıktan hemen sonra, Sadrazam İzzet Paşa'ya 5 Kasım 1918'de Adana'dan çektiği telgrafta, İngiliz işgali konusunda, şöyle demektedir; **"...Bütün içtenliğimle belirtmeliyim ki, ateşkes koşullarını yanlış anlamayı giderecek önlemler alınmadıkça, orduları dağıtacak ve İngilizlerin her dediğine boyun eğecek olursak, İngilizlerin ihtiraslarının önüne geçmeye olanak kalmayacaktır"**.

İzzet Paşa ile telgraflaşma devam etmiştir. Sadrazam'ın verdiği yanıtlar, Mustafa Kemal Paşa'nın düşündüklerinin tam tersidir. Oysa 30 Ekim'de ateşkes imzalanmış ve dört gün sonra 3 Kasım'da hiçbir gerekçe yokken İngilizler Musul'u işgal etmişlerdir. Sadrazam, Mustafa Kemal Paşa'ya devletin "aciz ve zaaf" içinde olduğunu bildirip İskenderun'un işgaline göz yummasını söylediği zaman Mustafa Kemal bu kez 8 Kasım 1918'de şu ilginç telgrafi göndermiştir; **"...Aciz ve zaafımızı çok iyi bilirim. Bununla birlikte devletin yapmak zorunda olduğu fedakarlığın derecesini belirtmek ve sınırlandırmak gerektiği düşüncesini de taşıyorum... Özellikle sizin çok iyi bildiğiniz gibi, ben ne durumda bulunursam bulunayım, doğru olduğuna inandığım ve yurdun kuruluşu için gerekenlere bildirdiğim görüşlerime bağlı kalmaktan kendimi alıkoymaya muktedir değilim"**.

En önemli özelliklerinden birini ortaya koyan bu sözlerinin gereği, İskenderun'a çıkacak işgal askerlerine ateşle karşılık verilmesini emretmiştir. Fakat buna olanak kalmamış, 7 Kasım 1918'de Yıldırım Orduları Grubu ile 7. Ordu Karargâhı kaldırılmıştır.

Mustafa Kemal ile, direnişe başlayan diğerleri arasında bu kadar önemli farklar bulunmasına karşın 30 Ekim 1918 ile 19 Mayıs 1919 tarihleri arasında ortaya çıkan direnmeleri Kurtuluş Savaşı'na yönelik saymamak olanaksızdır. Bu takdirde, Kurtuluş Savaşı'nı 30 Ekim 1918'den sonra başlatmak gerekir. Atatürk kendisi de Büyük Söylev'inde (4) Kurtuluş Savaşı'nın Mondros Ateşkesi'nden sonra başladığını belirtmektedir. Kurtuluş Savaşı'nın hazırlık dön-

(3) Elviye-i Selâse

(4) Büyük Nutuk

mindeki ilk olaylar, özellikle Mondros Ateşkesi'nden sonra savunma dernekleri (5), İslâm şûra hükûmetleri (6), kongreler ve mitinglerdir.

19 Mayıs öncesi direnmelerin daha çok İslâmlık (7) ve Osmanlılık (8) gibi duygularla yapıldığını daha önce belirtmiştik. İlk kez Mustafa Kemal, 22 Mayıs 1919'da Sadrazam'a çektiği telgrafta millet egemenliği ve Türk duygusundan söz etmiştir, "...Millet bir bütün olup egemenlik esasını, Türk duygusunu hedef kabul etmiştir".

Türkiye Büyük Millet meclisi'nin ilk açılışına kadar olan dönem içinde Mustafa Kemal önce Samsun Havza ve Amasya'da iki aya yakın bir süre kalmış ve Kurtuluş Savaşı'nın stratejisini hazırlamıştır. Özellikle Amasya Genelgesi ile, Kurtuluş Savaşı'nın başladığını bir kez daha ilan etmiştir.

Genelge'de, Sivas'ta bir ulusal kongre toplanacağı, bunun için her ilden (9) seçilecek üç kişinin sivas'a gönderilmesi ve daha önce 10 Temmuz'da Erzurum'da yapılacak bölgesel kongreye katılacak üyelerin de toplantı sonunda Sivas'daki kongreye katılmak üzere yola çıkmaları gereği belirtiliyordu. Ayrıca, bu genelgeye göre, Posta ve Telgraf Genel Müdürlüğü'nün, Paylaşmayı Reddetme (10) ve Ulusal Hakları Savunma (11) derneklerinin telgraflarını çekmeme konusundaki emri dinlenmeyecek, askeri ve ulusal örgütler hiçbir şekilde dağıtılmayacaktır. Komuta görevi bırakılmayacak veya başkasına verilmeyecektir. Yurdun herhangi bir yanına yapılacak düşman işgaline karşı gerekli savunma önlemleri alınacaktır. Silah, cephane ve diğer araçlar hiç bir şekilde elden çıkarılmayacaktır.

Bu kararların uygulanmasına Mustafa Kemal başkanlığında bir grup askerî ve sivil yönetici çalışacaktır.

Havza ve özellikle Amasya Genelgesi, Mondros Ateşkesi'ne açık ve kesin bir red cevabı idi. Bu genelgelerle, Osmanlı Hükûmetinin emirleri de dinlenmiyor ve İstanbul'a karşı da açıkça durum alınıyordu.

Bu olayların arkasından Mustafa Kemal kongreye katılmak üzere Erzurum'a gitti. Erzurum'da iken 7/8 Temmuz gecesi, görevden alındığını bildiren yeni bir emir geldi (12). Bu kez Mustafa Kemal, Savaş Bakanlığına (13) çektiği

(5) Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri.

(6) Özellikle Doğu Anadolu ve Kafkasya'da ortaya çıkan şûra hükûmetleri.

(7) Kars İslâm Şûrası gibi.

(8) Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyetleri gibi.

(9) O günkü deyimle "liva". Yaklaşık bugünkü illerin karşılığı olan eski bir yönetim birimi.

(10) Redd-i İlhak.

(11) Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye.

(12) Daha önce, Havza ve Amasya'daki çalışmalarından kuşkulanan işgal devletleri ve İstanbul Hükûmeti, onu etkisiz kılmak için buna benzer iki girişimde bulunmuştu.

(13) Harbiye Nezareti.

bir telgrafla hem görevinden hem de askerlikten ayrıldığını bildirdi. O güne kadar bütün girişimlerini 9. Ordu Müfettişi (14) olarak yapmış ve yine bütün emir ve genelgelerini bu sıfatla yayınlamıştı. Bundan sonra rütbesiz bir yurttaş olarak çalışmalarını sürdürecekti.

Kongrenin öncesi ve sonrasındaki bazı ayrıntılar, Kurtuluş Savaşı bakımından ilginçtir. Kongrede alınan en önemli karar, vatanın bütün ve bölünmez olduğu, her türlü işgale karşı gerekli savunma yapılacağı bir kez daha belirtiliyor ve gerekirse bir hükümet kurulacağı bildiriliyordu.

Daha Erzurum Kongresi sırasında Mustafa Kemal'in, kongreye katılan Mazhar Müfit (Kansu)'ya, zaferden sonra cumhuriyet yönetimine geçileceğini, örtünme ve giyim konusunda reformlar yapılacağını, Arap harflerinin değiştirileceğini, söylediğini belirtmekte yarar vardır. 8 Ağustos 1919'da söylediği bu sözleri gerçekleştirmek için sekiz-on yıl geçmesi gerekmiştir. Mazhar Müfit (Kansu) bu konuşma sırasında Mustafa Kemal'i hayalci olmakla suçlamış, konuşmayı kesmiştir. Söylenenler Mazhar Müfit için görünmeyen hayallerdir ama Mustafa Kemal sekiz-on yıl sonrasını değil, en az elli yıl sonrasını görebilen bir uzak görüşlü kişidir.

Erzurum Kongresinin önemli bir sonucu da, Anadolu'da başlayan Kurtuluş Savaşı'na karşı olan İstanbul Hükümeti ile işgal devletlerini birleştirmesidir. Bu, olumsuz bir sonuç olarak değerlendirilebileceği gibi, Padişah ve İstanbul Hükümeti'nin, düşmanlarla aynı paralelde olduğunu halka göstermesi bakımından, olumlu bir sonuç olarak da değerlendirilebilir.

29 Ağustos'da Erzurum'dan ayrılan Mustafa Kemal, 2 Eylül'de Sivas'a geldi. 4-11 Eylül tarihleri arasında yapılan toplantılara ancak 38 delege katılabildi (15)

Kongrede ilk sorun, başkan seçimi konusunda çıktı. aynı sorun Erzurum Kongresinde de vardı; ama bu kez Sivas'ta Mustafa Kemal'in karşısına en yakın arkadaşı Rauf (Orbay) ve bir grup yandaşı çıkmıştı. Özellikle, Refet (Bele) ve Kâzım Karabekir, saltanat, hilâfet, laiklik ve diğer çağdaşlaşma girişimlerini anlamayan ve Rauf (Orbay) ile aynı çizgide bulunup Mustafa Kemal'e karşı olanlardandı. Görüldüğü gibi, kurtuluş Savaşı kadrosu daha Erzurum Kongresinden itibaren parçalanmıştır. Rauf (Orbay) ve Refet (Bele) padişaha olan bağlılıklarını açıkça söylemekte sakınca görmemektedirler. Bu karşıt grup daha sonra İlerici Cumhuriyet Partisini kurup Meclis'de de Mustafa Kemal'in

(14) Daha sonra 3.Ordu adını alacak.

(15) Erzurum Kongresine de bazı illerden delegeler gelemedi. Elazığ (Harput) Valisi Ali Galip, Elazığ'dan seçilen delegelerin Erzurum'a gitmelerine engel olmuş, Elazığ'dan geçen Diyarbakır delegelerini de geciktirerek kongreye katılmalarını önlemişti.

karşısına çıkacaklardır (16) Kadronun önde gelen bu kişileri ve daha alt düzeyde bazı kişiler, Mustafa Kemal gibi yaratılıştan önder vasfını taşıyan ve bu özellikleri ile Kurtuluş Savaşı'nı hazırlayan biri tarafından ortak bir hedefe yöneltilmiş ve zafer kazanılmıştır. Bu parçalanmış kadroyu ortak bir hedefe yönlendirmek elbette kolay olmamıştır.

Sivas kongresinde ortaya çıkan başkanlık sorunu Mustafa Kemal'in girişimleri sonucu, kısa sürede çözümlendi. Ancak bu kez Kongre, verimsiz bir çalışma içine girdi. Oysa Sivas Kongresi yerel bir kongre değil, bütün Türkiye'yi kapsayan genel ve ulusal bir kongre idi.

Toplantının ancak dördüncü günü asıl konuya girildi.

Sekiz gün süren toplantılar sonunda önemli kararlar alındı. Türkiye'nin genel olarak sınırları çizildi. Bu sınır, Mondros Ateşkesi'yle saptanmış olan sınırdır. Bölünmeyle ilgili hiçbir öneri kabul edilmeyecektir. Kurtuluş sorunu genelleştirilmiştir. Mebuslar Meclisi (17) hemen toplanmalıdır. Ulusal dernekler birleştirilmiş ve adı "Anadolu ve Rumeli Hakları Savunma Derneği" olmuştur (18)

Kurtuluş Savaşı'nı yürüten ve yürütecek önderin Mustafa Kemal olduğu, Sivas Kongresi sonunda bir kez daha anlaşılmıştır.

Mustafa Kemal, Sivas Kongresinin istediği şekilde sonuçlanmasından aldığı güçle, İstanbul'daki Damat Ferit Hükûmetine karşı daha etkili mücadeleye başladı. Sonunda Damat Ferit çekildi ve Ali Rıza Paşa hükûmet kurdu. Bu durum Anadolu için, İstanbul'a karşı yeni bir başarıydı. Orduyu yanına almış bulunan Mustafa Kemal, halkı da büyük ölçüde yanına almıştı.

Anadolu'daki kurtuluş hareketinin bu ölçüde güçlenmesi üzerine, İstanbul Hükûmeti, Mustafa Kemal ile görüşüp anlaşmaya karar verdi. İstanbul'un bu kararı, Anadolu'nun o güne kadar kazandığı en önemli başarıydı. Çünkü, Kurtuluş Savaşı'na bütün gücüyle karşı olan İstanbul Hükûmeti, bu davranışıyla, Anadolu gerçeğini resmen tanımış oluyordu.

Bir zamanlar Amasya'da yayınlanan genelgeyi ayaklanma sayan İstanbul Hükûmetinin temsilcisi Deniz Bakanı (19) Salih Paşa, Mustafa Kemal ile 20 Ekim 1919'da Amasya'da görüştü ve hemen hemen Ankara'nın bütün istekleri kabul edildi.

(16) Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası.

(17) Meclis-i Mebusan.

(18) Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti.

(19) Bahriye Nâzırı.

Mebuslar Meclisi için yeni seçim yapıldı. Seçim sonunda hemen her yerde, Hakları Savunma Derneği adayları veya bu derneğin desteklediği kişiler seçildi. Seçim sonunda önemli bir durum ortaya çıktı. Mademki Anadolu'da başlayan Kurtuluş Savaşı, İstanbul Hükümetince de tanınmıştı, öyle ise Meclis'in Anadolu'da toplanması daha güvenli olacaktı. Bu amaçla Mustafa Kemal 16 Kasım 1919'da arkadaşlarıyla Sivas'da bir toplantı yaptı ve önerisini sundu. Ancak, bu son derece yerinde öneri kabul edilmedi. Meclis, yine İstanbul'da toplanacaktı. Mustafa Kemal'in uzak görüşlülüğü, Kurtuluş Savaşı kadrosu içinde tek adam ve gerçek önder oluşu, bu olayla bir kez daha kanıtlandı. 16 Kasım'da Sivas'da reddedilen önerisinden beş ay sonra 23 Nisan 1920 tarihinde Ankara'da ilk Türkiye Büyük Millet Meclisi toplanacaktır.

TBMM'nin toplanmasına kadar geçen süre içinde yine önemli bazı olaylar oldu. 27 Aralık 1919'da Mustafa Kemal Ankara'ya geldi ve bu İç Anadolu kasabasının, kurtuluş savaşı için en uygun yer olduğuna karar verdi.

İstanbul'da toplanacak Mebuslar Meclisi üzerinde, Ankara'da bazı çalışmalar yapıldı ve kararlar alındı. Ulusal And'ın taslağı hazırlandı (20). En önemli konu, Mebuslar Meclisi, Ulusal And'ı onaylayacak ve uygulanmasına çalışacaktı.

12 Ocak 1920'de toplanan Mebuslar Meclisi'nde, Ankara'da alınan kararlar istenildiği ölçüde uygulanmadı. Mustafa Kemal haklı olarak milletvekillerini şu sözlerle suçladı, **"...Padişaha dalkavukluk ederek, yabancılara hoş görünerek, yumuşak ve nazik davranarak büyük amaçların elde edilebileceği gafletini gösteriyorlardı"**.

Buna karşın, Mebuslar Meclisi 28 Ocak'da yaptığı toplantıda Sivas Kongresi kararlarını ve Ulusal And'ı onayladı ve bunu herkese duyurdu. Ulusal And ile ortaya koyulan görüşler yeni değildi. Bunlar Mustafa Kemal tarafından çok daha önceleri ortaya atılmış görüşlerin yinelenmesi idi.

İstanbul Meclisi'nden Anadolu dağırltusunda kararlar çıkmaya başlaması, İstanbul'un işgali için bardağı taşıran son damla oldu. 16 Mart 1920'de İstanbul işgal edildi. Meclis 18 Mart'da bir toplantı daha yaptı. Fakat artık Meclis'in işgal altındaki İstanbul'da toplanması, toplansa da olumlu kararlar alması olanaksızdı. Zaten 11 Nisan'da padişah fermanı ile dağıtıldı.

Şimdi umutlar Ankara'ya daha çok bağlanmıştı. Meclis Ankara'da toplanmalıydı. Ama özellikle komutanlar, Mebuslar Meclisi'nin aynen Ankara'da toplanmasını istiyorlardı. Mustafa Kemal, burada da "tek adam" olduğunu

(20) Misak-ı Milli.

gösterdi ve bu düşünceye karşı çıktı. Ona göre, Mebuslar Meclisi'nin aynen Ankara'da toplanması demek, padişah ve İstanbul Hükûmetinin, Ankara da üzerinde her zaman baskı yapması demektir. Bu nedenle yeniden seçim yapılmalı ve yeni bir meclis toplanmalıydı. Esasen, karşı görüşte olanların düşünceleri pratikte gerçekleşemezdi. Mebuslar Meclisi aynen Ankara'da toplansa bile, işleri yürütmek için İstanbul'daki padişah ve hükûmeti ile düzenli ilişki kurmak olanaksızdı. Padişah ve İstanbul Hükûmetinin, Ankara'ya geçmesi ise, en azından kendileri tarafından söz konusu bile edilmiyordu.

Sonunda yine Mustafa Kemal'in gösterdiği yoldan gidildi. Her yanda yeniden seçim yapıldı. Gelebilen milletvekilleri ile 23 Nisan 1920'de Ankara'da Meclis toplandı. İlk toplantıyı açan en yaşlı üye Şerif Bey, "Ulusumuzun içerde ve dışarıda tam bağımsızlık içinde alınıyız (geleceğini) bizzat üzerine almaya ve yönetmeye başladığımız bütün dünyaya duyurarak Büyük Millet Meclisi'ni açıyorum" dedi. Böylece daha ilk toplantıda meclisinin adı da konulmuş oldu, "Türkiye Büyük Millet Meclisi".

Meclis, toplandığı günden itibaren olağanüstü bir çalışma içine girdi. 24 Nisan'da Mustafa Kemal'i başkanlığa seçti. 3 Mayıs'da ise, onbir bakandan oluşan hükûmet kuruldu (21)

Bu Meclis, yapısı, özellikleri ve içinde bulunduğu durum açısından Dünya Tarihinde tek örnektir. Şöyleki; Türkiye'de tek meclis, fakat iki hükûmet vardır. Biri İstanbul, diğeri Ankara hükûmeti. Ankara'da yeni seçim yapılmış, ulusal bir meclis toplanmış, hükûmet kurulmuştur. Kesin bir biçimde yeni bir Türkiye Devleti vardır, ama devletin başkanı yoktur. Meclis başkanı, devlet başkanı gibi görev yapmaktadır. Hükûmet diyebileceğimiz "İcra Vekilleri Heyeti'nin gerçek başkanı yine meclis başkanıdır, ama başbakan değildir. Meclis, olağanüstü yetkilerle donatılmış bir meclistir.

Toplanmasından on ay sonra en önemli işlerden biri daha yapıldı, 20 Ocak 1921 tarihinde meclis, ilk anayasasını yaptı.

Kurtuluş Savaşı'nı hazırlayanlar artık ulusal devletlerini kurmuşlardı. İşgal kuvvetlerine karşı sıcak savaş başlamalıydı. Doğu ve Güney cephelerinde çarışmalar sürerken, Anadolu'daki bu güçlenmeye içte ve dışta tepkiler oldu.

Dış tepkinin en önemlisi işgal devletlerinin girişimleri idi. Şartları ne kadar ağır olursa olsun Osmanlı Hükûmetine kabul ettirilecek bir anlaşma,

(21) İcra Vekilleri Heyeti.

Anadolu'daki Kurtuluş Savaşı'nı da sona erdirecekti. Bu inançla 24 Nisan 1920'de San Remo Konferansında anlaşmanın taslağı hazırlandı ve Osmanlı delegeleri 10 Ağustos 1920 tarihinde bu anlaşmayı imzaladılar. İki yıl önce imzalanan Mondros Ateşkesi, Osmanlı Devletini fiilen ortadan kaldırmıştı. Şimdi imzalanan Sevr Anlaşması ise Osmanlı Devletini hukuken ortadan kaldırıyordu. Ankara Hükümetince yürürlüğe girmeyen bu anlaşmanın, yüz kızartıcı maddelerinin ayrıntılarına girmekte yarar yoktur. Zira TBMM, 19 Ağustos 1920'de aldığı bir kararla, Sevr Anlaşmasını onaylayan bütün Osmanlı devlet adamlarını vatan haini ilan etmiş ve anlaşmayı bütünüyle geçersiz saymıştır.

Çarpışmalar döneminde, Batı Cephesinin büyük önemi, Doğu ve Güney cephelerinde yapılan Kurtuluş Savaşı'nın önemini daima geri plana itmiştir.

Mondros Ateşkesi ile birlikte 9. Ordu kaldırılmış ve yerine 15. Kolordu kurulmuştu. Birliklerimiz de 1878'den sonraki sınır gerisine çekilmişti. Kolordu Komutanı, Kâzım Karabekir Paşa ve mevcudu 16.000 kadardı. Eldeki birlikler içinde durumu en iyi olanıydı.

Doğuda tehlike olarak Ermeni, Gürcü ve Kafkasya'daki İngiliz birlikleri vardı. Bir savaş durumunda 15. Kolordunun uygulayacak harekât plânı yoktu. Bu nedenle Mustafa Kemal, Samsun'a çıktıktan sonra, Doğu bölgesi için bir savunma plânı tasarladı. ancak, Doğuda, özellikle Kafkasya'da girişilecek askeri bir harekât için Rusların nasıl bir tutum takınacakları açıklık kazanmadığından bir süre beklenildi. Daha sonra hem Rusların tutumu açıklık kazandığından hem de Ermenilerin Türk halkı üzerinde giriştikleri soykırım dayanılmaz bir ölçüye geldiğinden Doğuda askerî etkinliğe geçme kararı verildi. Askerî etkinlik için durumun uygun olduğu 15. Kolordu Komutanlığından 26 Nisan ve 4 Haziran 1920 tarihlerinde iki raporla Meclis Başkanı Mustafa Kemal'e bildirilmişti. Önerilerin TBMM'de okunmasından sonra Üç İl'in (22) anayurda katılmasını amaçlayan askerî etkinlik için 15. Kolordu Komutanlığına hazırlık emri verildi. Hazırlanan plâna göre iki tümenle Sarıkamış, bir tümenle Iğdır doğrultusunda Ermenilere saldırılacak, bir tümenle Karadeniz kıyılarında bir çıkarmaya karşı savunma önlemleri alınacak, Gürcistan'ın yansızlığı sağlanacak, fakat her olasılığa karşı da ulusal güçler ve özel örgütlerle gerekli önlemler alınacaktır.

Mustafa Kemal, İtilaf devletlerinin, en azından Gürcistan ve Ermenistan'dan oluşan bir "Kafkas Bloku" oluşturarak Türkiye ile Bolşevik Rusya'nın ilişkilerini kesmek istediğini anlamıştı. Çünkü Rusya, emperyalist Avrupa devletlerine karşı büyük bir olasılıkla Türkiye'yi destekleyecekti. Türkiye'de kurulmakta olan yeni devletin sosyalist olması, Rusya için hayatî önem taşıyordu. Bu nedenle 29 Mayıs 1919'da 3., 15. ve 20. Kolordu Komutanlarına

(22) Elviye-i Selâse.

gerekli önlemleri almalarını bildirmişti. Bu konuda görüşleri yüzde yüz tutarlı, önerileri en akılcı olanıydı. Şimdi de 15. Kolordu Komutanı Kâzım Karabekir'e gönderdiği 6 Şubat 1920 tarihli yazıda saldırı konusundaki düşünce ve direktifleri özetle şöyle idi, "...Doğu cephesinde seferberlik yapılacaktır. Yeni Kafkas Hükümetleriyle, özellikle Azerbeycan ve Dağistan gibi İslâm Hükümetleriyle görüşülerek bize karşı durum ve tutumları anlaşılacaktır. Ülke içinde örgüt güçlendirilecektir. Silah, cephane ve malzeme teslim edilmeyecektir. Gerekirse bunun için silah kullanılacaktır. İtilâf Devletlerinin zaman kazanmasına olanak verilmeyecektir".

28 Eylül 1920'de Doğu Ordusunun ileri harekâtı başladı. Türk birlikleri 29 Eylül'de Sarıkamış'a girdi. Askerî harekât tam bir başarı ile bitirildi ve 3 Aralık 1920'de Gümrü Anlaşması imzalandı.

Doğudaki askerî etkinlik, sonuçları bakımından çok önemlidir. İlk önemi Kars, Ardahan ve Artvin'in anavatan sınırları içine alınmasıdır. Gümrü Anlaşması ile, Ulusal And'ın (23) Doğudaki sınırı hemen belli olmuştur. Harekât, düzenli ordu birlikleri ile kazanılan ilk zafer olduğundan, ülkede moral gücü son derece yükseltmiştir. Kazanılan zaferin doğal sonucu olarak TBMM ilk anlaşmasını imzalamış, yani dış siyasal etkinliği de başlamıştır. En önemlisi, çok önemli olan Batı Cephesi için, Doğu Cephesi güvence altına alınmıştır.

Güney Cephesinde çarpışmalar, Kurtuluş Savaşı'nın ilk çarpışmalarıdır. Mondros Ateşkesi'nden hemen sonra başlamıştır.

Birinci Dünya Savaşı sonunda 6. Ordu Irak'dan çekilmiş, daha sonra kaldırılmıştır. Yerine, Diyarbakır, Siirt, Mardin ve Urfa yörelerine yerleştirilen 13 Kolordu kurulmuştur. Fakat Kolordunun birlikleri, özellikle insan gücü çok zayıf, toplam 4.800 kişi idi.

Güneyde, Fırat'ın Doğusunda İngilizler, Batısında Fransızlar vardı. Fakat Fırat'ın Doğusu ve Batısı (24) önce İngilizler tarafından işgal edildi. Mondros Ateşkes hükümlerine göre işgal için hiçbir geçerli neden ve gerekçe yoktu. Ateşkes'den hemen sonra İngilizler işgallere başladılar. Bu sırada Mustafa Kemal, Yıldırım Orduları Grubu Komutanı idi ve İngilizlerle, İngiliz işgalleri konusundaki düşüncelerini Genel Kurmay'a bildirmişti (25)

İngilizler, 17 Aralık 1918'de Anteb'i, 22 Şubat 1919'da Maraş'ı, 24 Mart

(23) Misak-ı Milli.

(24) Doğu Akdeniz ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri.

(25) Yukarıda, bu konudan genişçe söz etmiştik. Bk.s.1,2.

1919'da ise Urfa'yı ve bu kentlerin buldukları bölgeleri işgal ettiler.

Bu sırada Fransızlar, 11 Aralık 1918'de Dört Yol'u, 17 Aralık 1918'de ise Adana ve Mersin'i işgal ettiler.

Bölgenin İngiliz ve Fransızlar tarafından işgali ile birlikte, direnme hareketleri de başladı. Bu direnme ve özellikle Ulusal Güçlerin (26) etkinliği için Mustafa Kemal, gerekirse silah yardımı yapılacağını bildirmişti. Ateşkesden önce İstanbul'dan Antep'e ailesini görmeye gelen Ali Cenani adına birine, "...Örgüt kurun. Ulusal bir güç oluşturun. Kendinizi savunun. Ben istediğiniz silahı veririm" demiştir. Güvendiği subaylara da "...gruplar halinde çete savaşı için hazırlanın..." diye emirler veriyordu. Daha şimdiden, bu güçlerin Güneydoğunun, hatta giderek bütün Türkiye'nin savunmasında etkili olacağını hesaplıyor ve yanılmıyordu.

Ekim 1919 sonlarında Güneydeki işgalde bazı değişiklikler oldu. İngilizler 30 Ekim'de Urfa ve Maraş'ı, Fransızlara devrettiler. 5 Kasım 1919'da ise Antep aynı şekilde Fransız işgaline geçti.

Gerek Fransız, gerekse İngiliz işgali sırasında Ermeniler, hem örgütlenerek, hem de İngiliz ve Fransız birliklerinde gönüllü asker olarak Türklere karşı zulüm ve soykırımına giriştiler. Özellikle Fransızların destek ve yardımıyla düzenli Ermeni birlikleri kuruldu.

Doğu Akdeniz ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinin, emperyalist iki Avrupa devleti tarafından sömürgeleştirilmek istenmesi ve Ermenilerin gittikçe artan baskısı, bölgedeki Türk direnme gücünü ve hareketini artırdı. Urfa, Maraş, Antep ve Adana'da, yalnız Türk Tarihinde değil, Dünya Tarihinde eşi az bulunur kent savunmaları ve savaşları yapıldı.

Sivas Kongresinden sonra Ulusal Güç Örgütü (27), Temsil Heyeti Başkanı Mustafa Kemal'in emir ve direktifleriyle düzenli bir biçime getirildi. Bu milis güçlerine komutan olarak subaylar atandı. Tüpacu Binbaşı Kemal "Kozanoğlu Doğan Bey" takma adıyla Çukurova Ulusal Güçler Komutanlığına, Pi-yade yüzbaşı Osman Nuri ise "Aydınolu Tufan Bey" takma adıyla komutan yardımcılığına atandı. Yüzbaşı Saim ve Üsteğmen Asaf, Maraş bölgesinde görevlendirildiler. Bu atamalar bütün bölgeye yaygınlaştırıldı.

Önce Maraş, 11 Şubat 1920'de boşaltıldı. Bunu 10 Nisan 1920'de boşaltılan Urfa izledi. Özellikle Antep, anlatılamaz bir biçimde kendini savunuyordu.

(26) Kuvay-ı Milliye.

(27) Kuvay-ı Milliye Teşkilatı.

Kentde 1 Nisan 1920'de ayaklanma olmuş ve onbir aya yakın, korkunç bir kuşatma sonunda açlık başlayınca, kent Fransızlara teslim olmuştu. Savunmada yalnız Antep 6.000 kayıp verdi.

Güney Cephesinde Fransızlar, haksız olarak işgal ettikleri Türk toprakları üzerinde tam bir başarı elde edemeyeceklerini anlamışlardı. Üç yıllık deneme, bölgenin elde bulundurulmasının Fransa'ya yarardan çok, zarar verdiğini göstermişti. Ayrıca, yapılan askerî harekât, parasal bakımdan Fransa'ya çok pahalıya mal oluyordu. İşgal hakkında, Fransız Parlamentosunda görüş ayrılıkları da başlamıştı. Bu nedenlerle Fransa barış yapma amacında idi.

Durum Türkiye için de iyi değildi. Batı Cephesinde Yunan saldırısı ilerliyordu ve yeni birliklere gereksinme duyuluyordu. sonuçta her iki devlet masaya oturdu ve uzun görüşmelerden sonra 20 Ekim 1921'de Ankara Anlaşması imzalandı (28). Anlaşma ile, Hatay ve İskenderun dışında yaklaşık bugünkü Türkiye-Suriye sınırı çizildi.

Sırasıyla, Ermenilerle Gümrü Anlaşması, Ruslarla Moskova Anlaşması imzalanmıştı. Fransızlarla imzalanan bu anlaşma ile Türkiye, dış siyasal alanda üçüncü büyük başarısını kazanıyordu. Ayrıca, Doğuda ve Güneyde güvence sağlandığından, artık Batı Cephesinde sonuca ulaştırarak askeri etkinliğe geçilebilirdi.

Batı Cephesindeki çarpışmalar (29) Birinci İnönü Savaşından önce başlamıştı. Cephede, tümen komutanlarından itibaren, düşmanın muhtemel hareketlerine karşı alınacak önlemler düşünülmüş ve Genel Kurmay Başkanlığı ile Batı Cephesi arasında gerekli yazışmalar sürdürülmüştü. Bu arada 29 Ağustos 1920 tarihine kadar geçen sürede, çeşitli çarpışmalar oldu. Bu çarpışmalar sırasında Yunanlılar 29 Ağustos'da Uşak'ı ele geçirdiler.

Bu günlerde Batı Cephesi oluşturulmuş fakat tam anlamıyla düzenli ordu kurulamamıştı. Çarpışmalar da halâ önemli ölçüde ulusal güçlerle yapıyordu. Daha kötüsü, düzenli ordu kurmanın yararlı olmadığı, ulusal güçlerle savaşmanın daha etkili olacağı yolunda yaygın kanı vardı. Mustafa Kemal bu konuda, "...Batı Cephesinde, Orduda ve halk arasında, hatta Meclis'de bu akım çevresinde yapılan propaganda, o kadar güçlü ve etkili bir duruma geldi ki,

-Ordudan fayda yoktur. Dağılsın, hepimiz Kuvay-ı Millîye olalım,

(28) Ankara İtilâfnamesi.

(29) Batı Cephesi Savaşları konusunda hemen her Cumhuriyet Tarihi kitabında geniş bilgi bulunduğundan, ayrıntıya girmeyeceğiz.

sözleri her yanda kulakları doldurmaya başladı” demektedir.

Mustafa Kemal ve Genel Kurmay Başkanı İsmet (İnönü) Bey’in (30) karşı çıkmalarına rağmen, cephe komutanı Ali Fuat Paşa, adeta bir olup-bittiye getirerek 24 Ekim 1920’de Gediz bölgesinden Yunanlılara saldırdı. Dalgalı, disiplinsiz, emir-komuta düzeni bulunmayan saldırı sonunda, birliklerimiz yenildi. Yunan Ordusu karşı saldırıya geçti. Yenişehir ve İnegöl’ü ele geçirdi. Türk birlikleri Dumlupınar’a çekildi. Böylece, cephenin her yanında genel bir yenilgiye uğradık. Mustafa Kemal, bu saldırıya karşı çıkmış, şaşmayan ileri görüşlülüğü burada da onu haklı çıkarmıştı.

TBMM, Batı Cephesine gerekli önemi verebilecek duruma gelince, cephe yeniden düzenlendi. Komutanlığa, Genel Kurmay Başkanı İsmet (İnönü) Bey atandı. Genel Kurmay Başkanlığı ise vekâleten Milli Savunma Bakanı Fevzi (Çakmak) Paşa’ya verildi.

Birinci İnönü Savaşından önceki günlerde, Yunanistan’da seçimler yapılmış ve yeni hükümet, seçim konuşmalarında Türklerle savaşa devam edileceğine söz vermişti. Bu arada Çerkez Ethem, Türk Hükûmetine karşı ayaklanmıştı. Ayaklanma bastırılmış fakat Çerkez Ethem ve kardeşleri kaçıp Yunanlılara sığınmıştı.

Ethem’in kışkırtmasıyla da durumu uygun gören Yunanistan, 6 Ocak 1921’de ileri harekâta geçti. Asıl savaş 10 Ocak’da İnönü mevzilerinde yapıldı. Yunan birlikleri yenilerek geri çekildiler. Çünkü artık Türk tarafında önemli ölçüde düzenli bir ordu kurulmuştu. Mustafa Kemal, Birinci İnönü Savaşını, Büyük Söylev’de şöyle anlatmaktadır, “...Düşman üç tümenle bu hattın kuzey ucundan Eskişehir üzerine hareket etti. Bizim, Gediz’de bulunan önemli kuvvetlerimiz, Eskişehir üzerinden bu düşman tümenlerini karşılamak zorundaydı. Karşıladı, yendi. Devrimimiz Tarihine Birinci İnönü Zaferini yazdı...”.

Birinci İnönü Zaferi, sonuçları bakımından çok önemlidir.

- 1-Türklerin savaş gücünün bitmediği kanıtlanmıştır.
- 2-TBMM ve Hükûmetinin yurt içinde ve dışında saygınlığı artmıştır.
- 3-Ayaklanmalar genellikle bastırılmış, yurt içinde yasalar egemen olmaya başlamıştır.
- 4-Devlet sistemi işlerlik kazanmıştır.
- 5-Ordunun geliştirilmesi ve ulusun Orduya olan güveni artmıştır.
- 6-Ankara Hükûmetinin, İstanbul Hükûmetinden güçlü olduğu ortaya çık-

(30) İsmet (İnönü) bu sırada henüz kurmay albay idi.

mıştır.

7-İşgal devletleri, Anadolu'nun gücünü anlamış ve Sevr Anlaşmasını barışçı yollardan uygulayabilmek için Londra'da bir konferans toplamışlardır.

Londra Konferansı istenilen sonucu vermedi. Çünkü İtilaf Devletleri, Türkiye ile gerçekçi bir barış yapma amacıyla değillerdi. Zorla uygulama alanına koyamadıkları Sevr Anlaşmasını, barışçı yollardan uygulamak istiyorlardı.

Londra Konferasında istediklerini elde edemeyen işgal devletleri, Yunanlıları yeni bir saldırı için kışkırttılar. Yunanlılar da Birinci İnönü yenilgisini örtmek için böyle bir saldırıyı istiyorlardı. Bu kez 23 Mart 1921 tarihinde yeniden saldırıya geçtiler. Yunanlılar, İnönü Mevzilerinde dokuz gün süren savaş sonunda, bitik bir durumda geri çekildiler. Bu, TBMM'nin Batı Cephesindeki ikinci önemli zaferi idi. Mustafa Kemal İkinci İnönü Savaşına yakın ilgi göstermiş ve zafer müjdesine karşı 1 Nisan 1921'de İsmet (İnönü) Paşa'ya (31) aşağıdaki telgrafı göndermişti, "...Bütün Dünya Tarilinde, sizin İnönü Meydan Savaşlarında üzerinize aldığınız görev kadar ağır bir görev almış komutanlar azdır. Ulusumuzun bağımsızlık ve varlığı, dahice yönetiminiz altında şerefle görevlerini yapan komutan ve silah arkadaşlarınızın yürek ve yurtseverliğine büyük güvenle dayanıyordu. Siz orada yalnız düşmanı değil, Ulusun kötü talihini de yendiniz... Düşmanın istila hırsı, azim ve yurtseverliğinizin yalçın kayalarına başını çarparak parçalandı. Adınızı tarihin övünülecek kitabelerine yazan ve bütün Ulusu hakkınızda sonsuz nimet ve şükrana götüren Büyük Savaş ve Zaferinizi kutlarken..."

İkinci İnönü Zaferi, Birinci İnönü Zaferi ile elde edilen olumlu sonuçların daha da artmasına yol açtı.

Zaferden sonra, geri çekilen 1. ve 3. Yunan Kolordularına yapılacak saldırı ile kesin üstünlük sağlanması düşünüldü. 8 Nisan'da Aslıhanlar bölgesinde (32), 13 Nisan'da da Dumlupınar bölgesinde saldırıya geçildi, fakat her iki saldırı da başarılı olamadı. Türk birlikleri geri çekilmek zorunda kaldılar.

Bu başarısızlığı 10-24 Temmuz 1921 tarihleri arasında yapılan Kütahya ve Eskişehir Savaşları izledi. Aslıhanlar ve Dumlupınar'da çekilen birliklerimiz yorulmuş, yıpranmış ve savaş gücünü yarı yarıya yitirmişti. Yunanlılar bu fırsatı kaçırmadılar; daha güçlü birliklerle Kütahya-Eskişehir çizgisi üzerinde, üç yönden genel bir saldırıya geçtiler. İngilizler de, Türk Ordusunun bir an önce yok edilmesini istediklerinden bu kez de Yunanlıları destekliyorlardı.

(31) İsmet (İnönü) Bey'in rütbesi, Birinci İnönü Savaşından sonra tuğgeneralliğe yükseltilmiştir.

(32) Batı Cephesinin Güney kesimi. Adana-Antep çizgisindeki asıl Güney Cephesiyle karışmaması için burada "Güney Cephesi" deyimini kullanmadık.

25 Temmuz'da biten çarpışmalar sonunda Eskişehir, Kütahya, Afyon gibi stratejik önemi olan kentler elden çıktı. Bütün yurttta bir hayal kırıklığı belirdi. Aslında çarpışmalarda Türk birlikleri çekilmişlerdi ama, Yunanlılar da istedikleri sonucu elde edememişlerdi. Yunanlıların amacı Türk Ordusunu yok edip kesin sonuçlu bir zafer kazanmaktı. Bu bakımdan savaşı Türkler kaybetmişti; fakat Yunanlılar da kazanmamıştı.

Bu yenilgi bazı olağanüstü önlemlerin alınması gerçeğini ortaya koydu. Bu önlemlerin de tek elden yönetilmesi en uygun yoldu. Bu kişiye Meclis'in bütün yetkileri verilmeliydi. Böyle bir görev ve sorumluluğu alacak tek kişi vardı; o da Mustafa Kemal idi. Mustafa Kemal'e inananlar, onun böylesine ağır bir görevi en iyi bir biçimde yerine getireceğine inanıyorlar ve kararı destekliyorlardı. Ona karşı olanlar ise, bu işin altından kalkamayacağı için, gücünün azalacağına ve dolayısıyla önderlikten indirilme olanağının doğacağına inanıyor ve kararı destekliyorlardı.

TBMM, onu 5 Ağustos 1921'de "Başkomutan" seçti ve Meclis'in yetkileriyle donattı. Mustafa Kemal, ilk iş olarak "Ulusal Yükümlülükler Emri"ni (33) çıkardı. Bununla, yurdun ve ulusun bütün gücü, Ordunun silah, araç ve gereç gereksinimi için seferber edildi. Çünkü Yunanlılar Eskişehir-Kütahya Savaşlarından sonra yeniden saldırıya geçeceklerdi. İngilizler de kıskırtma görevine yine başlamışlardı. Hatta, Lloyd George, "Yunanlıların kazandıkları zaferden (34) sonra, artık Sevr Anlaşmasının hükümleri ile yetinmeleri olanaksızdır" diyordu.

Başkomutan Mustafa Kemal, bütün birlikleri Sakarya bölgesinde topladı. Savaş 23 Ağustos'dan 13 Eylül'e kadar sürdü.

Yunanlıların amacı bu kez Ankara'yı, eğer olanak bulurlarsa daha ilerisini ele geçirmek ve Türk Ordusunu yok etmektir.

Savaşta Başkomutan, dehasına yakışır bir taktik uygulayarak birliklerine şu emri verdi, "Savunma çizgisi yoktur, savunma alanı vardır. O alan bütün yurttur. Yurdun her karış toprağı yurttaş kanı ile sulanmadıkça bırakılamaz. Küçük, büyük her birlik, ilk durabildiği noktada, yeniden düşmana karşı cephe kurarak savaşa devam eder, Yanlarındaki birliklerin çekilmek zorunda olduğunu gören birlikler, onlara bağlı olmaz. Bulunduğu mevzide sonuna kadar direnmeye, karşı koymaya zorunludur".

Yunan Ordusu tutunamayacağını anlamış ve geri çekilmeye başlamıştı. 13

(33) Tekâlif-i Milliye Emirleri.

(34) Lloyd George'a göre Eskişehir-Kütahya Savaşlarında Yunanlılar zafer kazanmışlardı.

Eylül 1921 günü Sakarya'nın doğusunda hiçbir düşman askeri kalmadı (35)

Sakarya Savaşı, Kurtuluş Savaşı içinde bir dönüm noktasıdır. Artık inisiyatif Türklere geçmiştir. Bu da Yunan istila ordusunun yenilme ve çözümesinin başlangıcıdır. Sakarya Savaşı'nın sonuçları bununla kalmadı. Emperyalist Avrupa devletleri ateşkes önerdiler, fakat kabul edilmedi. Rusya ile ilişkiler düzeldi. Kafkasya Cumhuriyetleri ile anlaşma imzalandı. Fransızlarla imzalanan Ankara Anlaşması da (36) Sakarya Savaşından sonradır. İtalya ve Fransa, İngiltere'ye karşı Türkiye'yi desteklemeye başladı. İngiltere bile, artık Yunanistan'ın Türkiye'de kesin başarı sağlayamayacağına inandığından, desteğini çekti. Böylece, Türkiye'nin karşısında yalnız Yunanistan kaldı.

Bu teke tek durumda Yunanistan'ın işini bitirmek zor olmayacaktı. Uzunca bir hazırlık döneminden sonra (37) 26 Ağustos 1922'de Türk Ordusu karşı saldırıya geçti. Yunanistan'ın, İngiltere'den istediği yardım yanıtız kaldı. Artık Yunanistan'ın, İngiltere için bir yararı kalmamıştı. Beşinci günün sonunda. Yunan Ordusu dağılmıştı (38) Bu kez geri çekilmiyor, kaçıyordu. Kaçan düşmanı imha harekâtı başladı. Yunan Ordusu Başkomutanı Trikopis, Uşak'da tutsak edildi. 9 Eylül'de İzmir kurtarıldı. 18 Eylül'de ise Batı Anadolu'da hiçbir Yunan askeri kalmamıştı. Bu kısa süre içinde kesin sonuçlu zafer kazanıldı. 200.000 kişilik Yunan Ordusu yok edildi. Batı Anadolu'nun bütünü düşmandan temizlendi. Sıra Boğazlarla Trakya'ya gelmişti. Türk birlikleri, Boğazlar çevresinde İngiliz askerleriyle karşı karşıya geldiler. İngiliz Hükümeti gerekirse Türklere ateş emrini vermişti. Türkiye, bu noktada İngiltere ile bir sıcak savaşa girmenin yararlı olmayacağı kanısındaydı. Dolayısıyla bu iki sorun, zaferin doğal sonucu olarak toplanan Mudanya Ateşkesi'nde ele alınacaktır.

Mudanya Ateşkesi için görüşmeler 3 Ekim 1922 günü başladı. Görüşmelere İngiltere, İtalya, Fransa, Yunanistan ve Türkiye katıldı. 11 Ekim'de biten görüşmeler sonunda şu kararlar alındı; Yunanistan, Doğu Trakya'yı 15 gün içinde boşaltacak, işgal devletleri barış imzalanıncaya kadar Boğazlar bölgesinde kalacaktı. Uygulama hemen gerçekleştirildi. İstanbul ve Trakya işgalden kurtarıldı.

Mudanya Ateşkesi, yeni Türk devletinin uluslararası alanda kazandığı büyük bir başarıdır. Bir yanda o yılların en güçlü devletleri İngiltere, Fransa ve

(35) Sakarya Savaşı sonunda TBMM, Mustafa Kemal'e "Gazi" unvanı ile "Mareşal" rütbesi verdi.

(36) Ankara İtilafnamesi.

(37) Bu hazırlık 13 Eylül 1921'den 26 Ağustos 1922'ye kadar yaklaşık bir yıl sürdü.

(38) Bivük Taarruz. Baskomutan Mevdan Muharebesi.

İtalya, diğer yanda, yalnız düşmanla değil, her türlü yoklukla savaşıyan Türkiye vardı. Bu büyük başarıyı, Lozan'da toplanacak barış görüşmelerinde elde edecek daha büyük bir başarı izleyecektir.

Türkiye, barış görüşmelerinin İzmir'de yapılmasını istiyordu. Bunun Türkiye için birçok yararı vardı. Herşeyden önce Mustafa Kemal görüşmelere katılabilecekti. Öneri kabul edilmedi ve toplantının İsviçre'nin Lozan kentinde yapılması kararlaştırıldı. Mudanya'da Türk Başdelegeşi olarak başarılı bir sınav veren İsmet Paşa yine Başdelege olarak Lozan'a gönderildi. Mustafa Kemal, İsmet Paşa'ya, Lozan'a gitmeden önce, pürüzlü olan bütün sorunlar ve Türkiye'nin ana sorunları ile ilgili olarak bir direktif verdi. Ödün verilmeyecek konular özellikle belirtildi. Kesinlikle ödün verilmeyecek konuların ikisi Doğu'da Ermenilere toprak verilmesi ve Kapitülasyonların kabul edilmesi idi. Her ikisi de bağımsızlık ilkesi ile bağdaşması olanaksız olan konulardı. Bu konularda gerekirse görüşmeler kesilebilecekti.

20 Kasım 1922'de toplantı başladı. Çok çetin ve tartışmalı geçen toplantılar sonunda 4 Şubat 1923'de görüşmeler kesildi. Yaklaşık ikibuçuk aylık kesintiden sonra 23 Nisan 1923'de görüşmeler yeniden başladı. İkinci aşamada karşı taraf daha anlayışlı idi. Türk tarafının kesin tutumu karşısında anlayışlı olmak zorunda kaldı. Bu anlayışlı hava içinde 24 Temmuz 1923'de Lozan Anlaşması imzalandı. Bu anlaşmanın getirdiği ana çözümler kısaca şöyle idi:

—**Sınırlar.** Güneyde, Fransızlarla aramızda imzalanan Ankara Anlaşması ile çizilen sınır, olduğu gibi kaldı. Yaklaşık bugünkü Türkiye-Suriye sınırı demek olan bu bölgede yalnız Hatay sorunu kaldı. Bu sorun daha sonra çözümlenecektir.

Türkiye-Irak sınırı ise Lozan'da çözümlenemedi. Musul sorununu İngilizler olup-bittiye getirmek istediler. Zengin petrol yatakları nedeniyle İngilizler Musul-Kerkük bölgesini bırakmak niyetinde değillerdi. Türkiye de Ulusal And sınırları içinde olan bu bölgeyi bırakmak düşüncesinde değildi. Sorunun dokuz ay içinde Türkiye ile İngiltere arasında ikili görüşmelerle çözümlenmesine karar verildi. Daha sonraki yıllarda İngiltere, Türkiye'de Şeyh Sait ayaklanmasını çıkararak sorunu kendi lehine çözümlenecekti.

Batıda sınır, Ulusal And doğrultusunda çizildi. Ayrıca Karaağaç ve çevresi, Yunanistan'ın Türkiye'ye vereceği savaş tazminatına karşılık olarak alındı. Ege adalarının önemlilerinden yalnız Gökçeada (İmroz) ve Bozcaada Türkiye'de kaldı.

—**Mali Konular.** Her türlü Kapitülasyon kaldırıldı. Türkiye’de bulunan yabancı ticaret kurumları da Türk yasalarına göre varlıklarını sürdürebileceklerdi.

Birinci Dünya Savaşı dolayısıyla Türkiye’den istenen tazminatın hepsi reddedildi. Yunanistan, Kurtuluş Savaşı sırasında ne askerlik kurallarına, ne de uluslararası kurallara uymayan ölçüler içinde işlediği cinayet ve yaptığı yakıp yıkmalar dolayısıyla, Karaağaç ve yöresini, savaş tazminatı olarak Türkiye’ye verdi.

Osmanlı İmparatorluğunun dışarıdan aldığı borçlardan Türkiye kendi payına düşeni düzenli taksitler içinde ve Türk parası veya Fransız frangı olarak ödeyecekti.

—**Boğazlar Sorunu.** Boğazlar sorunu, görüşmelerde en sert tartışmalara neden oldu. Buna karşın Türkiye lehine tam bir çözüme kavuşturulamadı. Eskiye oranla yeni durum çok iyi idi. Daha sonraki yıllarda tam çözüme kavuşturulacaktır.

—**Azınlıklar.** Azınlık sorununda temel ilke, toplumların karşılıklı değiştirilmesidir. Bunun yanında Türkiye’de kalacak olan azınlıklar, ayrıcalıklı bir toplum olmayacak, bu sorun karşılıklı eşitlik esasına göre düzenlenecekti.

Lozan’da çözüme kavuşturulamayan bütün sorunlar, zamanla parça parça çözüme kavuşturulacaktır. Yalnız bunların içinde Musul-Kerkük sorunu, İngiltere’nin çabaları sonunda, aleyhimize sonuçlanacaktır.

Osmanlı İmparatorluğu, Mondros Ateşkesi ile fiilen, Sevr Anlaşması ile de hukuken bittiğini kabul etmişti. Yeni Türk Devleti ise Mudanya Ateşkesi ile fiilen, Lozan anlaşması ile de hukuken, varlığını ve bağımsızlığını bütün dünyaya kabul ettirdi.

Ankara, bir yandan cephelerde çarpışırken, diğer yandan toplumsal ve ekonomik alanda çok önemli adımlar atıyordu. Bu adımların en önemlilerinden birkaçı şöyle sıralanabilir.

- 20 Ocak 1921. İlk Anayasanın TBMM’de kabul edilmesi.
- 1 Kasım 1922. Saltanatın kaldırılması.
- 18 Şubat 1923. İzmir’de Türkiye İktisat Kongresinin toplanması.
- 9 Eylül 1923. ‘‘Halk Fırkası’’ adıyla ilk siyasal partinin kurulması.
- 13 Ekim 1923. Ankara’nın başkent olarak kabul edilmesi.

— 29 Ekim 1923. Cumhuriyet yönetiminin ilân edilmesi (39)

Ankara Hükûmeti, bir yandan cephelerde, diğer yandan yurtiçinde sosyo-ekonomik alanda savaşlar veriyordu. Ne yazık ki, yapılan savaşlar bu kadarla kalmadı. Yeni Devlet, iç ayaklanmalarla da savaşmak zorunda kaldı.

Kurtuluş Savaşı yıllarında (1918-1923) ortaya çıkan iç ayaklanmaların önemini belirtmek için, zaman zaman ayaklanmaları bastırmakla görevli birliklerin, cephelerde savaşan birliklerden çok olduğunu söylemek yeterlidir kanısındayız. Ayaklanmalar hemen hemen yurdun her yerinde ortaya çıkmıştır ve bu konunun Türk Devrim Tarihi içinde özel bir önemi vardır.

Ayaklanmalar, başlıca iki nedenden ötürü çıkmıştır. Birisi İngilizlerin, diğeri padişah ve İstanbul Hükûmetinin kışkırtmalarıdır. Her iki kışkırtıcı güç, Türk toplumu içindeki çeşitli zayıf noktaları bulup kullanarak, ayaklanmaları Türkiye genelinde yaygınlaştırmayı başarmıştır.

Bu ayaklanmaların başlıcaları ve yıllara göre dağılışı şöyledir; 1919 yılında beş önemli ayaklanma olmuştur:

— Midyat, Nusaybin, Ömerkân ve Deyrülümür bölgesinde **Ali Batı ayaklanması**.

— Konya'nın Bozkır ilçesinde **Birinci Bozkır ayaklanması**.

— Manyas, Susurluk, Gönen ve Ulubat bölgesinde **Birinci Anzavur ayaklanması**.

— Konya'nın Bozkır ilçesinde **İkinci Bozkır ayaklanması**.

— Bayburt bölgesinde **Şeyh Eşraf ayaklanması**.

1920 yılında oniki önemli ayaklanma olmuştur.

— **Biga Gönen, Susurluk, Kirmastı, Karacabey ve Bandırma dolaylarında İkinci Anzavur ayaklanması**.

— Düzce, Hendek, Adapazarı, Bolu dolaylarında **Birinci Düzce ayaklanması**.

(39) Dört yıllık dönem içinde (1919-1923) sosyo-ekonomik alanda akıl almaz girişimlerde bulunulmuştur. Bütün yapıları burada anlatmak, bu yazı çerçevesi içinde olanaksız olduğundan yalnızca birkaç tanesini saymakla yetindik.

— İstanbul Hükûmeti tarafından özel olarak hazırlanan ve vapurla İzmit'e çıkarılan birliklerin başlattığı **Kuvay-ı İnzibatiye ayaklanması**.

— Yozgat, Boğazlayan, Şarkışla, Yıldızeli, Tokat, Zile ve Çorum dolaylarında **Birinci Yozgat ayaklanması**.

— Garzan dolaylarında **Cemil Çeto ayaklanması**.

— Zile dolaylarında **Zile ayaklanması**

—Viranşehir dolaylarında **Millî Aşireti ayaklanması**.

—Adapazarı, Düzce, Bolu ve Mudurnu dolaylarında **İkinci Düzce ayaklanması**.

—Konya, Çumra, Karaman, Bozkır , Akseki, Seydişehir, Şarkıkaraağaç, Akşehir, Ilgın ve Kadınhanı dolaylarında **Konya ayaklanması**.

—Samsun, Bafra, Amasya, Merzifon, Erbaa, Niksar ve Tokat dolaylarında **Pontus ayaklanması**.

1921 yılında iki önemli ayaklanma çıkmıştır:

—Kütahya, Gediz, Demirci, Gördes, Simav, Emet ve Tavşanlı dolaylarında **Çerkez Ethem ayaklanması**.

—Koçhisar, Zara, Suşehri, Erzincan, Ovacık, Kemah ve Refahiye dolaylarında **Koçgiri ayaklanması**.

Bu ayaklanmalardan bazıları 1923 yılına kadar sürmüştür.

Hem cephede düşmanla savaşmak, hem korkunç boyutlara varan ayaklanmaları bastırmak, hem de toplumsal ve ekonomik çeşitli girişimlerde bulunmak ve bunların hepsini başarmak gerçekten büyük bir devrimdir. Türk halkı ve onun önderi Mustafa Kemal, bu sınavdan tam bir başarı ile çıkmıştır. Bu açıdan Türk Devrimi 19. ve 20. yüzyıllarda olmuş devrimlere göre önemli bir fark gösterir ve tek örnektir.